

Екзамен (скорочено)

Борис Грінченко

У Тополівській школі має відбутися екзамен, на якому повинен бути член ради шкільної. В школі до цього всі готувалися, і молодий вчитель, і сторож Кирило Криворукий. Разом вони мазали глиною підлогу, білили стіну, адже приміщення школи — це стара маленька хатка, яку волость віддала на школу.

Учням наказали обережно ходити, щоб не пошкодити свіжий ремонт. Шкільні парти були в жахливому стані, їх не раз ремонтували, ці парти позбивано було гвіздками й клинцями. Та й в учительському стільцеві був потрібний ремонт.

Стільців було мало, тому ще два стільці було взято в батюшки і в волості — для самого батюшки й "члена".

Школярі прийшли на екзамен одягнені по-празниковому: мало не на всіх були новіші свитки, а то й чумарки, босих не було.

Сторож востаннє витирав вікна, батюшка та вчитель боялись за учнів, хотіли щоб всі здали екзамен.

Школярі теж переживали за екзамен, боялись члена шкільної ради, думали страшний він чи ні, намагалися розпитати про нього у вчителя Олексія Петровича.

Учитель намагався впевнити, що страшного в "тому панові" нічого нема. Найменші учні питали чи не битиме їх пан, якщо вони не будуть відповідати на його питання.

Деякі учні повторяли вивчене, всі хотіли отримати "свідоцтво". Один маленький хлопчик, так злякався пана, що хотів втекти додому.

Було половина десятої і батюшка наказав учням займати свої місця.

Прочитали молитву, посідали. Вчитель та батюшка, поділивши школярів, почали дещо перепитувати їх, перебиваючи один одному. Але діло не ладналося: і вчителі, і школярі були стурбовані.

Якось минула година, а члена ради не було і дітей відпустили на вулицю, деякі продовжували повторяти. Батюшці надокучило ждати, і він пішов додому, попрохавши зараз же прислати по його, скоро приїде член.

Минуло ще кілька годин, але члена шкільної ради так і не було. Нарешті, години в три він приїхав, всі учні зайшли до класу, повернувся батюшка.

Маленький школяр, що хотів утікати від пана, ще більше заліз у куток і весь зігнувся, —неначе якось хотів сховатись. У багатьох перехопило дух.

Двері відчинилися, увійшов член шкільної ради Куценко.

Пан Куценко років 25-30 був волосним писарем, а жінка його торгувала бакалією. І в писарстві, і в крамарстві йому так пощастило, що через десять років він мав уже свою крамницю в повітовому місті і, потроху посуваючись угору, зробився з писаря значною особою в місті. Недавнечко він був міським головою, а тепер директором повітового банку, що через його ж шахрайства незабаром мав впасти, і разом він — член земської управи і шкільної ради,— тим і їздить він по сільських школах на екзамени яко голова

"екзаменаційної комісії".

Куценко російський правопис він знав погано, на екзаменах з російської мови любіше мовчав. На екзаменах же з закону божого та з рахунків почувався він вільніше, найбільш як справа доходила до лічби. Арифметику знав добре, возив з собою свій завдачник, де були папірцями й олівцем позначені завдачі, які він звичайно і безодмінно давав рішати школярам. До цього треба додати хіба ще те, що, силкуючись удавати з себе пана, він без жалю нівечив і українську, і російську мову, нехтуючи першу і не знаючи другої.

Піп, учитель сіли за стіл, а Куценко взяв список учнів і почав викликати учнів.

Першого учня він запитав "Отче наш, іже еси...", "Троице", хлопець дуже нервував, відповідав невпевнено, тому батюшка намагався йому підказувати. Далі учень розповідав про Ноя, і пан Куценко наголосив на тому, що потрібно слухати батьків.

— То-то!.. Всегда должно слушаться, потому отец обыкновенно есть родитель! — промовля член, удаючись уже до всіх школярів, а ті зо страхом дивились на все, що робилося у їх перед очима.

Далі Куценко запитував по арифметиці, дав завдання прочитати "Мартышка в старости слаба глазами стала, а у людей она слыхала, что это зло еще не так большой руки, лишь стоит завести очки"... та пояснити як він розуміє цю розповідь. Хлопець відповів на все і Куценко збирався вже його відпускати, але вчитель нагадав, що потрібно перевірити правопис. Хлопець написав на дошці речення, але Куценко знайшов там лише дві помилки, хоча їх було набагато більше.

Саме таким робом узялися й до другого школяра. Тільки, як дійшли до арифметики, бідолашний ніяк не міг рішити завдачу — даремно направляв його вчитель, даремно підганяв член. Член почав кричати, погрожувати, що подать на вчителя рапорт, так як той не навчив дітей.

Бідолашний учитель тільки крутивсь на одному місці. Школярі сиділи білі, як крейда.

Зненацька почулися заводи плачу маленького хлопчика, що хотів утікати від "пана". Почувши це пан заспокоївся. Екзамен останніх шістьох хлопців, що здавали на "свідоцтва", відбувся тихо, надто, що всі вони "арихметику" знали, і пан член не мав рації сердитися.

Нарешті скінчили. Пан член устав. Він вирішував чи екзаменувати школярів першого та другого року. Їх запитали чи вміють вони читати і вирішили закінчити екзамен.

Пану Куценко потрібно було сказати завершальну промову, він привітав тих хто здав екзамен, а хто не здав наказав вчитися:

...учітеся, потому шо наука... то-есть... потому, шо без єї человек тьомный... А арихметику, особливо арихметику, щоб знали. Потому, обыкновенно, арихметика — то велика наука!..

На кінець Куценко сказав, що школа хороша, про це він і доповість "совету".

Учнів відпустили після прочитання молитви. А пан Куценко, учитель пішли до

батюшки:

— Обикновенно треба закусить. Може б того... й водочка?..

— Так, так... От ми там і протокол екзаменської подпишем...

1884.

Б. Грінченко був одним із перших прозаїків, які показали нестерпне становище сільського вчительства в буржуазно-поміркованому суспільстві. Типові грані життя народної школи відбиті в оповіданні "Екзамен": тут показано повну залежність учителя від інспекторів-невігласів, з неприхованим осудом розкладається реакційна політика царизму в галузі народної освіти. Вірогідність зображення підтверджується спогадами самого письменника, який учителюючи зазнавав постійних переслідувань з боку шкільного начальства та сільських властей.